

UOT: 338.3
JEL: L81,O14, P23

HƏSƏNOV R.F.
rashadhasanov1@gmail.com

AZƏRBAYCANDA GÖN-DƏRİ MƏHSULLARI İSTEHSALI: MÖVCUD VƏZİYYƏT, ÇƏTİNLİKLƏR VƏ HƏLL YOLLARI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – müasir dövrdə daxili istehsalın təmin olunması, ixrac perspektivi olan məhsulların istehsalının stimullaşdırılması və ixracının artırılması, o cümlədən emalın təşkili nöqtəyi nəzərdən Azərbaycan iqtisadiyyatında gön dərinin tədarükü, emalı və realizasiyası üzrə mövcud vəziyyətin təhlili və bu əsasda çətinliklərin və çıxış yollarının müəyyən edilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası – statistik və analitik təhlil, müqayisəli təhlil, sistemli yanaşma.

Tədqiqatın nəticəsi – Azərbaycanda gön-dəri sənayesinin inkişafı üçün böyük potensial vardır. Belə ki, xərc-buraxılış modeli vasitəsilə “gön-dəri istehsalı” fəaliyyət sahəsində ümumi buraxılışın 10% artırılmasının simulyasiyası zamanı ümumi iqtisadiyyat üzrə ÜDM 0,63 milyon, ixrac 0,4 milyon, emal sənayesində ümumi buraxılış 1,03 milyon, əmək haqqı 0,122 milyon manat artacaq və 100 yeni iş yeri yaranacaqdır. Eyni zamanda yerli iri və xırda buynuzlu heyvanların dərisi müasir texnologiyaların köməkliyi ilə tədarük və emal olunduğunda xaricdə keyfiyyətli xammal kimi qəbul olunur və İtaliya dəriləri ilə rəqabətə girmək keyfiyyətlərinə malikdir. Bir sıra tənzimləyici və dəstəkləyici tədbirlərin həyata keçirilməsi sahənin inkişafı üçün böyük imkanlar açmış olardı.

Açar sözlər: investisiya təşviqi tədbirləri, diversifikasiya, xərc-buraxılış modeli, istehsalın simulyasiyası, pikellə olunmuş dəri, xrom dəri

1. Giriş

Dəridən istifadənin tarixi insanların yarandığı tarix qədər qədimdir. İlk insanlar dəridən həm geyim, həm də sağlamlıq məqsədilə istifadə etmişlər. Sonralar isə müharibələrdə silah, qalxan kimi, at yəhəri kimi istifadə edilmiş, hazırda isə mebel sənayesində, ayaqqabı və geyim istehsalında istifadə edilir. Bununla yanaşı, tibb sahəsində dərmanların, jelatinin hazırlanmasında, sabun və ev heyvanlarının yemində qədər bir çox sahədə dəridən istifadə olunmaqdadır.

Dəri və dəri məhsullarının istehsalı sənayesində hər növ heyvanın dərilərindən və kürklərindən xammal kimi istifadə edilir. Dəridən çanta, sandıq, əlcək, kəmə, portmanat, kürk, ayaqqabı və s. hazırlanır.

Məlum olduğu kimi, dəriçilik dünyanın ən qədim peşələrindən biridir. Əvvəllər dəri kiçik ailə təsərrüfatlarında duz və dugər təbii maddələrlə emal edilirdi. 1900-cü illər sənaye inqilabından və kimyəvi maddələrin kəşf edilməsindən sonra dəri emalı artıq bir sənaye sahəsinə çevrilmişdi.

1970-ci illərin ortalarında dəri sənayesində inkişaf etmiş ölkələr, o cümlədən ABŞ, Almaniya, Fransa, Avstriya və İtaliya kimi ölkələr qabaqcıl yer tuturdu. Lakin ətraf mühitin mühafizəsinə dair tələblərin sərtləşməsi, “Nano” texnologiyaların inkişaf etdirilməsinə üstünlük verilməsi, yüksək vergilər, sosial təminatlar və bəzi işçi qüvvəsi bu istehsal sahəsinin tədricən inkişaf etməkdə olan ölkələrə ötürülməsinə səbəb oldu. Eyni zamanda inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bunun üçün münbit şərait də var idi. Bura ucuz işçi qüvvəsi və zəif sosial öhdəliklər, geniş fiskal imtiyazlar, böyük daxili bazar, xam dərinin bolluğu kimi iqtisadi amillər daxildir. Bu səbəbdən 1970-1990-cı illərdə inkişaf etməkdə olan ölkələr dəri emalı sənayesində uğur qazanmağa başladı. Çin, Hindistan, Pakistan, Argentina, Braziliya əsas istehsalçılar içərisində qabaqcıl yer tuturlar və bu sahədə rəqib ölkələrdir.

Ziq dəri istehsalında Türkiyə, Çin, Hindistan, Pakistan, İtaliya, Şimali Koreya və İspaniya, kürk məhsullarında Türkiyə, Çin, İtaliya, Urquvay, Şimali Koreya və Argentina qiymətli kürkdə Yunanıstan, Çin, Honq Konq, Kanada, Almaniya, Finlandiya və ABŞ dəri ayaqqabı istehsalında Rumıniya, dəri geyim istehsalında isə Vyetnam önə çıxan ölkələrdir [8].

Azərbaycanın da qeyd olunan sahədə kifayət qədər potensialının olması həm daxili tələbatın ödənilməsi, həm də ixrac imkanlarının olması baxımından bu sahənin inkişaf etdirilməsinin uğurlu hesab olunacağını söyləməyə əsas verir. Bu məqsədlə dövlətin qəbul etdiyi milli strategiya proqramlarında gön-dəri potensial ixrac məhsulları qrupuna aid edilir. Belə ki, aparılan təhlillər nəticəsində gön-dəri məhsulları idxalı əvəz etmək potensialı olan emal sənayesi məhsulları siyahısına daxil edilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq, hökumət tərəfindən gön-dəri emalı müəssisələri şəbəkəsinin formalaşdırılması istiqamətində müxtəlif inkişaf proqramlarının hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur [1].

Bu məqsədlə də təqdim olunan işdə dəri və onun emalı ilə bağlı nəzəri və metodoloji əsaslar şərh edilmiş, Azərbaycanda dəri üzrə mövcud vəziyyət təhlil edilmiş və bu əsasda çətinliklər və çıxış yolları tədqiq edilmişdir.

2. Gön dəri üzrə nəzəri əsasların ümumi təhlili

Təzə dərinin tərkibində suyun miqdarı 60-75% arasında dəyişə bilər. Ümumilikdə bütün gön xammalı 4 qrupa ayrılır:

- I qrupa çəkisindən asılı olmayaraq südəmər buzov dəriləri, çəkisi 5 kq-a qədər olan dayça dəriləri, bütün növ qoyun və keçi dəriləri, çəkisi 4 kq-a qədər olan donuz və donuz balası dəriləri aiddir;
- II qrupa dana, dəvə balası, eşşək və qatır dəriləri, iri donuz dəriləri, çəkisi 4-7 kq-a qədər olan qaban dəriləri daxildir;
- III qrupa çəkisi 10-17 kq olan qaramal dəriləri, at, dəvə, eşşək və qatır dəriləri, camış dəriləri aiddir;
- IV qrupa çəkisi 17 kq-dan çox olan qaramal, at, dəvə, los, camış, Tibet öküzü dəriləri aiddir.

Gön xammalının sortu onlarda baş verən nöqsanlara əsasən, yararlı sahəsi isə onun nöqsansız olan sahəsi ilə müəyyən edilir. Dərilərin nöqsanları müəyyən ədədlə qiymətləndirilir. IV sortun tələblərinə cavab verməyən dərilər dəri kəsiyi adlandırılır.

Dərinin ilkin emalının ən vacib əməliyyatlarından biri onun konservləşdirilməsidir. Bu əməliyyatı dondurulma, duzsuz qurudulma, yaşduzlama (natrium xloridlə susuzlaşdırılma), quru duzla (natrium xloridlə susuzlaşdırıb sonra qurutmaq), pikelləşdirmə (turşu və duz məhlulu ilə işlənilmə) və şüalandırma ilə aparmaq olar [7, 9].

Son illərdə dünya dəri emalı sənayesində xammala əlyetərlilik məhdudlaşır və xammalın qiymətində artım müşahidə olunur. Bəzi ölkələr dəri xammalının ixracına qadağalar və məhdudiyyətlər qoyur. Hazırda xam dərinin mühafizəsi dünya üzrə təqribən 54%-ə yüksəlmişdir. Bu tendensiyanın yaxın gələcəkdə də davam edəcəyi və dəri xammalının qiymətinin yüksək qalacağı proqnozlaşdırılır. İstanbul Sənaye Odasının 2015-ci il üçün hazırladığı hesabatına əsasən bu sahədə dünyada mövcud olan problemlər əsasən aşağıdakılardır:

1. İstehsalda maya dəyərinin yüksək olması və bunun rəqabətqabiliyyətliliyi aşağı salması;
2. Xammalda idxaldan asılılıq və xammalın qiymətinin yüksək olması;
3. İnvestisiya təşviqi tədbirlərindən sahənin tam istifadə edə bilməməsi;
4. Ətraf mühitin çirklənməsinin qarşısının alınması xərclərinin çox olması və məhdud dəstəklər;
5. İdxalın yaratdığı haqsız rəqabət;
6. Qeyri-leqal istehsal və təqlidçilik;
7. Dəri və kürk geyim məhsullarının, ayaqqabı sahəsindəki dizayn fəaliyyətlərinin lazımı qədər dəstəklənməməsi;

8. Brendləşmə və brend məhsulların ixracı ilə bağlı dəstəklərin artırılması və s [5].

3. Azərbaycan iqtisadiyyatında gön-dəri ilə bağlı mövcud vəziyyət

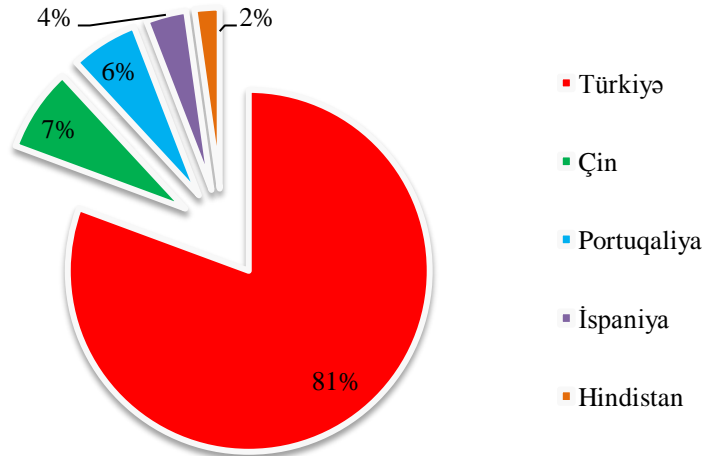
Son dövrlərdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəhbərliyi ilə ölkədə iqtisadiyyatın diversifikasiyası, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi üzrə kompleks tədbirlər görülmüş, dövlət-sahibkar münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, biznes və investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, əhəlinin məşğulluğunun artırılması, kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi məsələləri diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Məhz bunun nəticəsidir ki, 2004-2018-ci illər ərzində ölkədə ümumi daxili məhsul (ÜDM) real ifadədə 3,2 dəfə, o cümlədən, sənaye istehsalı 2,6 dəfə, qeyri-neft sənayesi 2,2 dəfə, qeyri-neft ixracı 4,5 dəfə, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı 1,7 dəfə artmış, valyuta ehtiyatları 24,3 dəfə artaraq 45 mlrd dollar olmuşdur.

Qeyd olunan artım göstəriciləri iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi, qeyri-neft sektorunda emal sənayesinin dəri və dəridən məmulatların, ayaqqabıların istehsalı alt bölməsi üzrə də əldə edilmişdir. Belə ki, dəri və dəri məmulatlarının istehsalı sahəsi üzrə məcmu dəyər 2004-cü illə müqayisədə 2018-ci ildə 5,3 dəfə artaraq 24,9 mln. manat, orta aylıq əmək haqqı 13 dəfə artaraq 362,6 manat, ixrac isə 4,9 dəfə artaraq 13,5 mln ABŞ dollarına çatmışdır. 2018-ci ildə sahə üzrə məcmu dəyər yüngül sənayedə 7% paya malik olmuşdur.

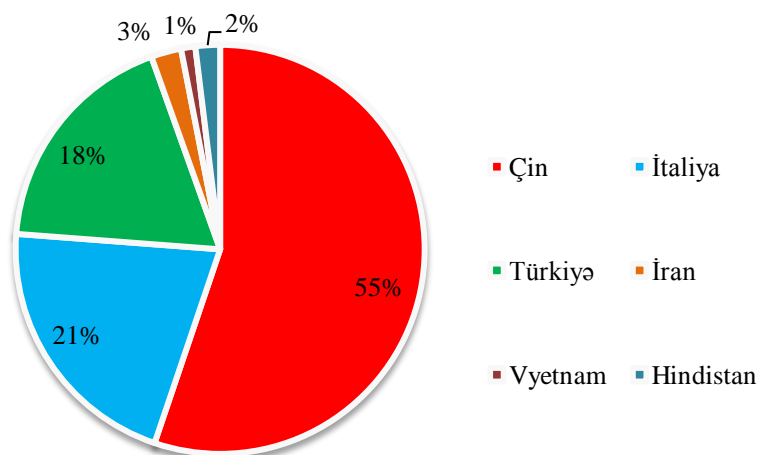
Sahə üzrə istehsal olunan əsas məhsul növləri ayaqqabı, dəri və aşılانmış xəz dəridən ibarətdir. Qeyd olunan məhsullardan 2017-ci illə müqayisədə 2018-ci ildə aşılانmış xəz dəri 8%, dəri 68%, ayaqqabı istehsalı isə 13% artmışdır [10].

Sahə üzrə əsas ixrac məhsulları xam və ilkin emal olunmuş iribuynuzlu və xırdabuynuzlu heyvan dərilərindən ibarətdir. 2018-ci ildə əsas ixrac ölkələri Türkiyə, Çin, Portuqaliya, İspaniya, Hindistan, Belarus və İtaliya olmuşdur. Türkiyəyə ixrac sahə üzrə cəmi ixracın 79%-ni təşkil edir.

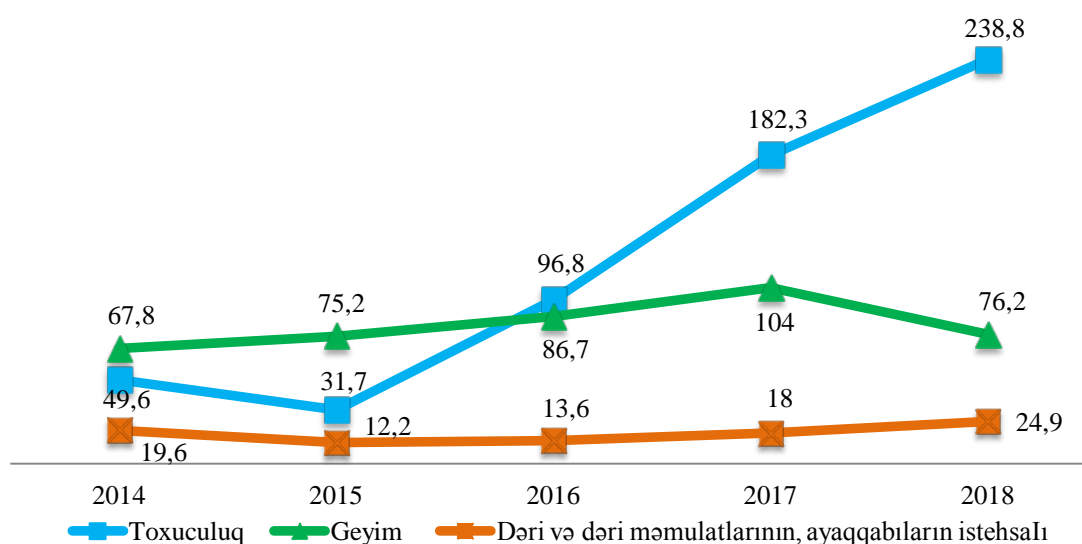
Şəkil 1. 2018-ci il üzrə Azərbaycandan ixracın coğrafiyası

Ölkəyə gətirilən əsas idxal məhsulları isə hazır məhsullardan - müxtəlif təyinatlı ayaqqabılar və qadın çantalarından ibarətdir. 2018-ci ildə əsas idxal ölkələri Çin, Türkiyə, İtaliya, İran və Vyetnamdır. Çin, Türkiyə və İtaliya üzrə idxal göstəriciləri sahə üzrə cəmi idxalın 85%-ni təşkil etmişdir [11, 12].

Şəkil 2. 2018-ci il üzrə Azərbaycana idxalın coğrafiyası

Bütün bunlarla bərabər ölkədə dəri və ayaqqabı məmulatları istehsalı sahəsində bir sıra çətinliklər də möcuddur. Ümumən sahə üzrə inkişaf templərinin qorunmasına baxmayaraq, bir sıra məhsul növlərində istehsal göstəriciləri illər üzrə azalmış, bu da öz növbəsində sahənin inkişaf meyllərinin ləngiməsinə səbəb olmuşdur.

Şəkil 3. İllər üzrə yüngül sənayenin alt sahələrinin istehsal göstəriciləri (mln. manatla)

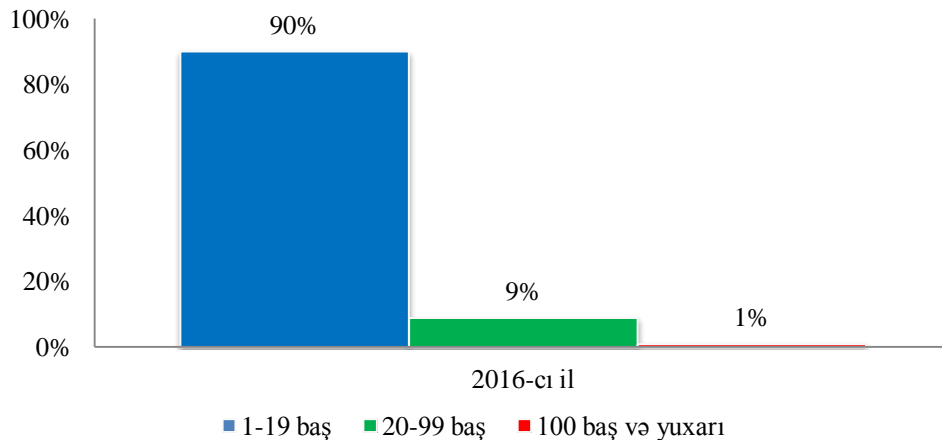
Gön-dəri və ayaqqabı istehsalında illər üzrə inkişaf dinamikasını izlədikdə 2012-ci ilə qədər davam edən artım tempi 2015-ci ilə qədər azalma ilə əvəz olunmuş, 2016-cı ildən etibarən isə müvafiq göstəricilər yenidən artım nümayiş etdirmişdir. Buna baxmayaraq ötən ildə əldə edilmiş bir çox göstəricilər hələ də 2012-ci il səviyyəsindən aşağıdır. Belə ki, qeyd olunan illərin müqayisəsi zamanı sahə üzrə məcmu dəyər 4,7 mln manat və ya 16 faiz, əmək tutumu 200 nəfər və ya 18,1 faiz, sahənin emal sənayesində xüsusi çəkisi isə 3,3 dəfə azalmışdır [10].

Müxtəlif illər üzrə bəzi xüsusi məhsul növlərinin istehsalında azalma meylləri daha da sürətli olmuşdur. Belə ki, dəri emalının son mərhələsi olan laklanmış və metallaşdırılmış dəri istehsalı 2014-

cü illə müqayisədə 22,4 dəfə azalaraq 1205 min kv. metrdən 53,9 min kv. metrə (2017-ci ildə hətta 32,1 min kv. metrə), 2016-cı illə müqayisədə tük örtüyü nəzərə alınmadan qoyun dərisinin istehsalı 33,5% azalaraq 1191 tondan 792 tona, ayaqqabı istehsalı isə 39% azalaraq (2017-ci ildə hətta 46%) 364 min cütdən 222 min cütə enmişdir [10].

İnkişaf tempinin azalmasına səbəb olan çətinliklər gön-dəri üzrə dəyər zəncirinin bütün mərhələlərini - tedarük, emal və ixrac mərhələlərini əhatə edir. Ölkədə kifayət qədər heyvan kəsilməsinə baxmayaraq, kəsim işlərinin pərakəndə aparılması, qəssabların nağdsız əməliyyatlarda iştirak etməməsi nəticəsində dərilərin, xüsusilə də xırdabuynuzlu heyvan dərilərinin böyük əksəriyyətini tədarük etmək mümkün olmur.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2016-cı ildə mal-qara və qoyunçuluq təsərrüfatlarının 90%-ində 1-19 baş, 9%-ində isə 20-99 baş heyvan saxlanılır.

Şəkil 4. 2016-cı ildə mal-qara və qoyunçuluq təsərrüfatları

Bu təsərrüfatlarda cəmi heyvanların 79%-i və ya təqribən 8.5 mln baş heyvan cəm olunmuşdur [10]. Dəri məhsullarının emala çatmadan itkisi əsasən sözügedən heyvandarlıq təsərrüfatlarında baş verir ki, bu da kəndlərdə fərdi ət kəsiminə daha çox aiddir.

Qeyd olunduğu kimi fərdi ət kəsimi ilə məşğul olan şəxslər (qəssablar) nağdsız əməliyyatlarda iştirak etmir. Bununla yanaşı “Valyuta tənzimi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun [3] tələblərinə uyğun olaraq, nağdsız əməliyyatların təşviq edilməsi məqsədilə emal müəssisələrində nağd əməliyyatların aparılmasına məhdudiyyətlər tətbiq olunur. Belə olan halda bir tərəfdən emal müəssisələri nağd əməliyyatlarda iştirak edə bilmədiyi üçün dərilərin tam tədarük edilməsi mümkün olmur, digər tərəfdən isə fərdi ət kəsimi ilə məşğul olan şəxslər nağdsız əməliyyatlarda iştirak etmədikləri üçün kəsilmiş heyvan dərilərinin böyük əksəriyyəti tədarük edilmədən tullantıya çevrilir.

Yeni kəsilmiş heyvan dərilərinin kənd təsərrüfatı məhsulları siyahısına daxil edilməsi həmin məhsulların nağd əməliyyatlarla tədarük edilməsində mövcud problemlərin aradan qalxmasına ciddi təsir edərdi.

Qeyd olunan çətinliyin aradan qaldırılmasında ölkə başçısının “Heyvan kəsimi fəaliyyətinin tənzimlənməsi haqqında” 11.06.2018-ci il tarixli 199 nömrəli Sərəncamına əsasən baytarlıq-sanitariya və sanitariya-gigiyena tələblərinə uyğun müasir (stasionar, modul və mobil tipli) heyvan kəsimi məntəqələrinin yaradılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir ət kəsimi məntəqələrinin yaradılması emal müəssisələrinin vahid mənbədən keyfiyyətli xammal tədarük etməsində, tədarük prosesində nağdsız əməliyyatlardan istifadə imkanlarının artırılmasında, habelə, dəri tədarükü sisteminin yenidən canlanmasında stimullaşdırıcı amil kimi çıxış edir [2].

Sahə üzrə mövcud olan çətinliklərə eyni zamanda qoyun dərilərinin ixracına tətbiq olunan

rüsumların və emal prosesində istifadə olunan, yerli istehsalı olmayan kimyəvi preparatların idxal rüsumlarının bu günün tələbləri üçün yüksək olması və dərilərin baytarlıq nəzarətindən keçirilməsi prosedurlarının və qiymətlərinin ixracatçıların iqtisadi maraqlarının azalmasına təsir göstərməsi daxildir. Hazırda xam və pikellə olunmuş qoyun dərilərinin ixracına bir ton üçün müvafiq olaraq 500 və 150 ABŞ dolları rüsum alınır [4]. Nəzərə alınmalıdır ki, tutumu təqribən 25 ton olan bir yük maşını pikellənmiş qoyun dərisinin ixrac olunması üçün sahibkar vergi və sosial ödənişlər xaric təqribən 14,0 min ABŞ dolları və ya 24,0 min manat, xromlanmış qoyun dərisi üçün isə 5200 ABŞ dolları və ya 8900 manat ixrac rüsumu və baytarlıq nəzarəti xərcləri ödəmək məcburiyyətində olur ki, bu da ixrac olunan məhsulun maya dəyərinin yüksəlməsinə və rəqabət qabiliyyətliliyinin azalmasına səbəb olur.

Qeyd olunanları ümumiləşdirsək sahə üzrə mövcud olan çətinlikləri və bununla bağlı təklifləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

Çətinliklər

1. Tədarük mərhələsində

- Heyvan kəsimi işlərinin pərakəndə aparılması – Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən 2016-cı ildə mal-qara və qoyunçuluq təsərrüfatlarının 90%-ində 1-19 baş, 9%-ində isə 20-99 baş heyvan saxlanılır. Bu təsərrüfatlarda cəmi heyvanların 79%-i və ya təqribən 8,4 mln baş heyvan cəm olunmuşdur [10]. Dəri məhsullarının emala çatmadan itkisi əsasən sözügedən heyvandarlıq təsərrüfatlarında baş verir ki, bu da kəndlərdə fərdi ət kəsiminə daha çox aiddir.

- Qəssabların və kiçik fermer təsərrüfatlarının nağdsız əməliyyatlarda iştirak etməməsi və dərilərin tədarükü zamanı tədarükçülərlə vergi hesablaşmaları – valyuta tənzihi haqqında qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq, nağdsız əməliyyatların təşviq edilməsi məqsədilə emal müəssisələrində nağd əməliyyatların aparılmasına məhdudiyyətlər tətbiq olunur [3]. Belə olan halda bir tərəfdən emal müəssisələri nağd əməliyyatlarda iştirak edə bilmədiyi üçün dərilərin tam tədarük edilməsi mümkün olmur, digər tərəfdən isə fərdi ət kəsimi ilə məşğul olan şəxslər nağdsız əməliyyatlarda iştirak etmədikləri üçün kəsilmiş heyvan dərilərinin böyük əksəriyyəti tədarük edilmədən tullantıya çevrilir.

- Pərakəndə ət kəsimi yerlərində kəsim və ilkin saxlanma texnologiyalarına əməl edilməməsi nəticəsində dərinin keyfiyyətsiz və ucuz olması, bununla da onun tədarükünə və emalına olan marağın azalması.

2. İstehsal prosesində

- Emal prosesində istifadə olunan və ölkədə istehsalı olmayan kimyəvi preparatların idxal rüsumlarının yüksək olması;

- Dərilərin baytarlıq ekspertizasına cəlb edilməsi prosedurlarının mürəkkəbliyi və xidmət haqlarının yüksək olması;

- İxtisaslı kadrların çatışmaması.

3. İxracda

- Qoyun dərisinin ixracına tətbiq olunan gömrük rüsumlarının yüksək olması;

4. Yan sahələrlə bağlı

- Ayaqqabı və digər dəri məhsullarının (papaq, kəmə, geyimlərin müxtəlif hissələri və s.) istehsalına dövlət sifarişlərinin azalması;

- Ölkə xaricindən gətirilən, habelə rəsmi qeydiyyatdan keçməyən sexlərdə tikilən keyfiyyətsiz və ucuz ayaqqabıların yerli istehsalçıların satış bazarını məhdudlaşdırması.

Təkliflər

- ❖ İlkin formalı, yarımfabrikat kimi istifadə olunaraq yeni məhsula çevrilməyən, kimyəvi tərkibi dəyişdirilməyən və konservləşdirilməyən heyvan dərilərinin kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına

aid edilməsi məsələsinə baxılması və yaxud fermer təsərrüfatlarının vergi ödəyicisi olmadığı nəzərə alınaraq, vergi qanunvericiliyinə keçid dövründə tədarükçülərin alış aktları əsasında vergi fəaliyyətini həyata keçirmələrinə imkan verən dəyişikliyin edilməsi;

- ❖ Gön-dəri məhsullarının ixracına tətbiq edilən rüsumlara yenidən baxılması;
- ❖ Maya dəyərində mühüm paya malik olan, yerli istehsalı olmayan və idxal olunan kimyəvi preparatlara idxal rüsumunun azaldılması;
- ❖ Epidemiya ilə bağlı məhdudiyyətlərin tətbiq olunduğu xüsusi hallar istisna olmaqla baytarlıq ekspertizasına dəri nümunələrinin təsadüfi seçmə üsulu ilə götürülməsi, yaxud ödənişlərin azaldılması.
- ❖ Müasir ət kəsimi məntəqələrinin yaradılmasının sürətləndirilməsi;
- ❖ Ayaqqabı istehsal edən müəssisələrə dövlət sifarişlərinin artırılması;
- ❖ Qeyri-rəsmi fəaliyyət göstərən ayaqqabı istehsalçılarının vergi qeydiyyatına alınması işlərinin sürətləndirilməsi;

NƏTİCƏ

Qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafının təmin edilməsi və əhalinin məşğulluğunun artırılması məqsədilə həyata keçirilən islahatlar ölkənin sosial-iqtisadi həyatı ilə bağlı məsələlərin həllinə sistemli və kompleks yanaşmanı təmin etmiş, qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün ən səmərəli üsul və vasitələrin seçilməsinə imkan yaratmışdır. Bununla bərabər tədqiqatda nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi nəticəsində idxalın əvəzlənməsi üçün müəyyənləşdirilmiş potensial məhsullar üzrə istehsal göstəricilərinin aşağıdakı formada artması gözlənilir (bu göstəricilər bir sıra təbii, iqtisadi və s. amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər):

- Gön-dəri tədarükü şəbəkəsinin yaradılması nəticəsində qeyd olunan məhsulların itkisiz yığılaraq emala təhvil verilməsi nəticəsində sahə üzrə məcmu dəyər yaxın dövr üçün 2 dəfə artacaq;
- Tədarük edilən məhsulların ilkin emalı və çeşidlənməsi nəticəsində xammalın keyfiyyəti və kəmiyyəti, bununla da sahənin gəlirliliyi artacaq;
- Gön-dəri xammalına olan daxili tələbat ödənməklə ilk vaxtlarda ixrac imkanları 30%, növbəti illərdə isə 2-3 dəfə artacaq;
- Dəyər zəncirinin qurulması və inkişaf etdirilməsi nəticəsində həm fermer təsərrüfatlarında, həm də sənayedə əlavə iş yerləri yaranacaq və sahə üzrə məşğulluq 3 dəfə artacaq. İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutunun apardığı emal olunmamış gön və aşılانmış dəri nümunəsində iqtisadi təsirlərin və rəqabətqabiliyyətliliyin qiymətləndirilməsi zamanı müəyyən edilmişdir ki, xərc-buraxılış modeli vasitəsilə “gön-dəri istehsalı” fəaliyyət sahəsində ümumi buraxılışın 10% artırılmasının simulyasiyası zamanı ümumi iqtisadiyyat üzrə ÜDM 0,63 milyon, ixrac 0,4 milyon, emal sənayesində ümumi buraxılış 1,03 milyon, əmək haqqı 0,122 milyon manat artacaq və 100 yeni iş yeri yaranacaqdır [6];
- Sahə üzrə müxtəlif klasterlərin yaradılmasına münbit zəmin yaranacaq;
- Ət kəsimi məntəqələrinin yaradılması gön-dəri məhsulunun tədarükündə itkinin qarşısını alacaq və emal müəssisələrinin iri tədarükçülərə çıxışını asanlaşdıracaq;
- İnnovativ emal texnologiyalarının tətbiqi ilə ilkin emal müəssisələrinin yaradılması, mövcud olanların modernləşdirilməsi və qabaqcıl avadanlıq və texnologiyalarla təchiz edilməsi sürətlənəcək;
- Əlaqəli sahələrin inkişafı stimullaşacaq;
- Emal prosesində istifadə olunan kimyəvi preparatların yerli istehsalının yaradılması zərurəti yaranacaq;
- Gön-dəri emalı sahəsində kədr potensialı güclənəcək.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, sahə üzrə dəyər zəncirinin dərinləşdirilməsi və yerli xammaldan səmərəli istifadə olunması məqsədilə sözügedən təkliflərin həyata keçirilməsi işləri sürətləndirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri”. Bakı- 16 Mart 2016.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı “Heyvan kəsimi fəaliyyətinin tənzimlənməsi haqqında” Bakı- 11 iyun 2018-ci il.
3. “Valyuta tənzimi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
4. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin Qərarı ““Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası, idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri və ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələri”ndə dəyişiklik edilməsi barədə”. Bakı- 17 noyabr 2017-ci il.
5. İstanbul Sənaye Odasının hesabatı. İstanbul – 2015.
6. İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu, “Emal olunmamış gön və aşılانmış dəri nümunəsində iqtisadi təsirlərin və rəqabətqabiliyyətliliyin qiymətləndirilməsi” Bakı, 2018.
7. Nağıyev Z.M., Sultanov A.Y. “Gön xammalının kimyəvi tərkibinin təhlili”.
8. «Кожа из шкур КРС» Краткий бриф-фнфлиз. KAZNEX invest. Астана – 2016
9. Страхов И.П., Шестакова И.С., Куциди Д.А «Химия и технология кожи и меха»
10. www.stat.gov.az Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.
11. www.customs.gov.az Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi.
12. www.trademap.org Trade Map-Trade statistics for international business development.

Hasanov R.F.

Leather goods processing in Azerbaijan: current situation, challenges and solutions **Abstract**

Purpose of the research - is to analyze the current situation in leather goods processing in the economy of Azerbaijan and, on that basis to identify challenges and solutions from the point of providing domestic production and promoting process of export-oriented products and increasing export, as well as the organization of processing today.

Methodology – statistical and analytical analysis, comparative analysis, systematic approach.

Findings – Azerbaijan has great potential for the development of the leather industry. Thus, during the simulation of 10% increase in the total output in the field of "leather production" GDP of total economy will increase by 0.63 million, accordingly exports by 0.4 million, total output in the manufacturing industry by 1.03 million, salaries 0.122 million manats and 100 new workplaces will be created. At the same time, if delivered and processed with the help of modern technology, the leathers of domestic large and small horned animals are regarded as high-quality raw materials abroad and have the ability to compete with Italian leathers. The implementation of a number of regulatory and supportive measures would open up great opportunities for the development of this field.

Key words – Investment promotion measures, diversification, cost-release model, production simulation, pickled leather, chromed leather

Гасанов Р.Ф.

Производство кожных изделий в Азербайджане: текущая ситуация, проблемы и решения **Резюме**

Названия исследования – Производство кожных изделий в Азербайджане: текущая ситуация, проблемы и пути их решений

Цель исследования - Изучение и анализ текущую ситуацию с кожей и кожными изделиями с точки зрения обеспечения внутреннего производства, стимулирования промышленной продукции экспортной ориентации и его экспорта, а также с целью развития перерабатывающей промышленности.

Методология исследования - аналитический, статистический и сравнительный анализ, системный подход.

Результат исследования - Азербайджан имеет большой потенциал для развития кожевенной промышленности. Так, при моделировании 10-процентного увеличения общего объема производства в "кожевенной промышленности" ВВП в целом по экономике увеличится на 0,63 миллиона, экспорт - на 0,4 миллиона, общий объем производства в обрабатывающей промышленности увеличится на 1,03 миллиона, а зарплаты увеличатся на 100,22 миллиона манатов. Будут созданы новые рабочие места. В то же время шкуры крупного и мелкого рогатого скота доставляются и обрабатываются с использованием самых современных технологий, получаемое сырьё считается качественным сырьем за рубежом и способна конкурировать с итальянской шкурой. Реализация ряда нормативных и вспомогательных мер откроет большие возможности для развития отрасли.

Ключевые слова - меры поощрения инвестиций, диверсификация, модель снижения затрат, моделирование производства, зигзагообразная кожа, пиксельная кожа, хромированная кожа

Daxil olub: 01.08.2019